

УДК: 347.91/.95(37)

РЕЦЕНЗИРАНО: 17. 02. 2018; 25. 02. 2018

Легисакциската (граѓанската) судска постапка во античкиот Рим

Дијана Ѓоргиева

Студент на докторски студии, Правен факултет „Јустинијан Први“,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

dgorgieva64@yahoo.com

Зорица Стоилева

Студент на докторски студии, Правен факултет „Јустинијан Први“,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

stoileva_zorica@yahoo.com

АПСТРАКТ

Легисакциската постапка претставувала најстара римска граѓанска судска постапка. Настанувањето на оваа постапка го означило почетокот на искоренувањето на самопомошта како облик за заштита на субјективните права и воспоставувањето на системот за заштита на приватните права од страна на државата. Легисакциската постапка како прва државно организирана судска постапка била усна, едностепена и формална. Како таква покажувала специфични особености во периодот на Кралството и Републиката во античкиот Рим.

*Клучни зборови: легисакциска постапка; самопомош;
граѓанско процесно право*

Вовед

Античкиот период на граѓанското процесно право го одбележале старовавилонската, старогрчката и римската граѓанска судска постапка. Станува збор за строго формализирани судски постапки за заштита на правата, кои настанале со цел да се елиминира самопомошта како процесна форма за заштита на претенциите (Јаневски, Зороска Камиловска 2009, 2–3). Причините за ова треба да се бараат во содржинската неправилност на заштитата на правата, која предизвикала самопомошта да стане доминантен облик за заштитата на правата во примитивната заедница¹. Самопомошта, сведувајќи се исклучиво на правото на посилниот, со текот на времето ги поткопала темелите на правилното функционирање на првобитните општества и како непишано правило продолжила да се употребува во античката држава (Zamora 2000, 59–60). Кога античката држава се издигнала во моќна Република, била принудена да ја ограничи неконтролираната самопомош со една цел – да го овозможи своето опстојување (Kaser, Hackl 1996, 25). Една од формите преку кои античката римска држава се борела против самопомошта била најстарата граѓанска судска постапка (Romac 2002, 462–470) - легисакциската судска постапка². Легисакциската судска постапка во времето на Римското Кралство се појавила паралелно со самопомошта како механизам за заштита на претенциите, но со текот на времето легисакциската судска постапка значително ја елиминирала самопомошта. Самопомошта од правило на примитивната заедница сè повеќе станувала исклучок на модерната држава,

¹ Самопомошта како апроцесен облик за заштита на претенциите доминирала во архајскиот период, односно од формирањето на градот-држава Рим во VIII век пред н. е., па сè до средината на III век пред н. е.

² Легисакциската судска постапка настанала во времето на Римското Кралство, односно во VIII век пред н. е. како униформна постапка што целосно била во рацете на кралот. Во времето на Римската Република (III век пред н. е.) легисакциската судска постапка била значително трансформирана со цел да се намали моќта на конзулот поради стравот од претходниот кралски субјективизам во одлучувањето. Поради ова била поделена на фаза *in iure* и фаза *apud iudicem*.

најпрво преку легисакциската постапка, а потоа многу поизразено и преку формуларната и екстраординарната постапка со кои легисакциската постапка била истисната³, затоа што преку овие сукцесивни постапки изразено јакнел државниот империум во правораздавањето.

Според четвртата книга на Институциите на Гај, легисакциската судска постапка своето име го добила по тужбата наречена *legis actio sacramento*⁴. Легисакциската судска постапка не била униформна и била составена од две фази: фаза *in iure* (фаза на претсудење) и фаза *apud iudicem* (фаза на судење). Во фазата *in iure* на легисакциската судска постапка, иако се забележувале реликти на самопомошта, сè поизразено се појавувале и знаци за „бркање на прсти“ на римското правосудство во заштитата на правата. Така легисакциската судска постапка станала прва процесна форма на државата што ја отворила идејата за искоренување на самопомошта, визија што денес е почетна премиса за егзистирањето на сите современи процесни форми за заштита на правата. Токму поради ова, легисакциската судска постапка и начинот на кој со легисакциската судска постапка се потиснала самопомошта од

³ Поради строгата формалност на легисакциската постапка, легисакциската постапка, и покрај тоа што делумно ја елиминирала самопомошта, во почетните години од создавањето на Римската Империја била истисната со формуларната постапка (постапката *per formulas*). Ова се случило околу 17 година пред н. е. во времето на императорот Август со *leges Iuliae*. Формуларната постапка на римската правна сцена се одржала до Диоклецијановите конституции од 294 година и 342 година од н. е. кога формално ќе биде воведена екстраординарната постапка (*extraordinaria cognitio*). Преку трансформацијата на римската граѓанска постапка од легисакциската кон екстраординарната постапка, самопомошта изразено ќе се истиснува без да биде целосно забранета.

⁴ Легисакциската судска постапка според Институциите на Гај можела да се иницира преку овие пет видови на тужби (*quinque modi*): *legis actio sacramento*, *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*, *legis actio per conditionem*, *legis actio per manus iniunctionem* и *legis actio per pignoris capionem*. Разликата меѓу овие тужби била видлива во фазата *in iure* на легисакциската судска постапка, додека фазата *apud iudicem* кај сите била иста.

времето на Римското Кралство до времето на Римската Република ќе бидат предмет на овој труд. Имено, легисакциската судска постапка е мост што ги поврзува античките со современите облици за заштита на правата и прва страница на историјата на граѓанското процесно право што допрва треба да го разбуди идеалот за откривање на античкиот правен свет.

1. Самопомошта како прв облик за заштита на правата во антиката

Самопомошта како прв апроцесен облик за заштита на правата од периодот на примитивната општествена заедница навлегла и во античката држава. Кога се говори за самопомошта како облик за заштита на правата, всушност се говори за заштита на правата со сопствена сила и рака (Zamora 2000, 59–60). Како таква, самопомошта во суштина се сведува на право на посилниот во отсуство на државна заштита на правата. Со оглед на фактот што самопомошта како право на посилниот е содржински неправилен и потенцијално многу насилен облик за заштита на правата, таа создала правна несигурност и ги поткопала темелите на мирното општествено живеење (Horvat 1953, 167). На овој начин станала вистинска пречка за каков било облик за заштита на правата под контрола на државата.

Владеењето на самопомошта во примитивната општествена заедница не ја заобиколило ни римската античка држава во времето на својот зародиш. Иако во римското античко право, слично како во правото на другите антички држави, првично самопомошта започнала да се надминува преку непосредното и колективното судство, сепак тоа нема да биде доволно (Благојевиќ 1946, 13). Причината за ова треба да се бара во ограничениот број на правни спорови за кои постапувале првите колективни правосудни органи, но и во фактот што самопомошта како облик за заштита на правата се користела паралелно со колективното правосудство. Ситуацијата започнала драстично да се менува со јакнењето на Римското Кралство затоа што кралот го презел во свои раце овластувањето да

ја дели правдата⁵. Правдата што ја делел кралот била субјективна и се однесувала и на граѓанските правни работи. Благодарение на овие овластувања на кралот се смета дека ќе настанат првите правосудни органи и првата граѓанска судска постапка за заштита на правата – легисакциската постапка. Се верува дека во почетокот легисакциската постапка целосно се водела пред кралот, и дека оваа ситуација се одржала сè до времето на Републиката кога мериторното одлучување ќе премине во надлежност на приватни судии – *iudex, arbiter* (Благојевиќ 1946, 19–20), а постапката ќе се подели на две фази. Притоа, паралелно со јакнењето на државното правосудство се искоренувала самопомошта, затоа што со воведувањето на римската легисакциска судска постапка започнал периодот на цивилизациско решавање на спорите од трети неутрални лица, а не од самите странки според правилата на дивината. Токму поради ова, со право се смета дека легисакциската судска постапка е прв процесен облик за заштита на правата со кој самопомошта како облик за заштита на правата ќе биде фрлена на колена (Calamandrei 1999, 38).

2. Општи карактеристики на римската легисакциска судска постапка

Римската легисакциска постапка е најстара граѓанска судска постапка. Оваа постапка настанала во времето на Римското Кралство, а на историската сцена се одржала сè до средината на I век пред новата ера кога била истисната од формуларната постапка (Böttcher 2012, 5–6). Станува збор за строго формална постапка, која настанала како нужна последица за да се искорени самопомошта и за да се воспостави ред во општествените односи. Во почетокот, односно во времето на Римското Кралство, оваа постапка целосно била во рацете на кралот, кој бил едновременно и највисок судија и свештеник. Во периодот на Римската Република, пак, легисакциската судска постапка само делумно останала под државна контрола (Благојевиќ 1946, 20). Во овој период

⁵ За особеностите на легисакциската постапка во Римското Кралство и во Римската Република повеќе видете кај Благојевиќ (Благојевиќ (1946), 19–25).

легисакциската постапка била поделена на две фази: *in iure* и *apud iudicem*. Секоја од овие фази имала свои особености и посебни органи за постапување (Böttcher 2012, 6). Оваа поделба на римската легисакциска судска постапка во огромна мера ќе настане како последица од слабењето на власта на кралот и јакнењето на римската аристократија што ќе рефлектира разлики во органите за постапувањето. И покрај организациските промени што ќе настанат во периодот на Римската Република, римската легисакциска судска постапка ќе ги задржи своите особености од времето на Кралството: усноста, едностепеноста и формалноста, иако неспорно ќе настанат промени и во структурата на постапката (Пухан, Поленак-Аќимовска 2001, 353–356).

За да се согледаат промените во структурата на римската легисакциска судска постапка, во продолжение ќе бидат објаснети организациските и функционалните правила на римската легисакциска судска постапка во времето на Кралството и во времето на Републиката. Ова ќе биде направено со цел да се покаже како општествено-политичките промени влијаат врз формите на заштита на граѓанските приватни права; ова влијание се манифестира преку структурата на римската легисакциска судска постапка како најстара граѓанска судска постапка за заштита на правата. Истовремено, ќе биде докажано дека со зајакнувањето на државната контрола во правосудството и со создавањето на легисакциската постапка, самопомошта од правило на примитивната заедница ќе стане исклучок во античката држава.

3. Римската легисакциска судска постапка во времето на Кралството

Со оглед на фактот што во периодот на Римското Кралство целокупната судска власт била во рацете на кралот, целата легисакциска судска постапка се водела пред него. Ова и не треба да изненадува затоа што кралот бил едновремено највисок свештеник, но и највисок судија, бидејќи во овој период правото и религијата не биле стриктно одделени. Токму поради ова постоела единственост во текот на постапката, но и единственост на органот на постапувањето. Ова значи дека пред монархот или пред органи непосредно одредени од монархот (*duoviri perduellionis*, *questores*

parricidii, praefectus urbi) се водела целата постапка. На овој начин за точно одредени (граѓански) правни спорови се забранувала самопомошта (Благоевиќ 1946, 19). Со оглед на фактот што кралот непосредно ги решавал приватните правни спорови, се претпоставува дека против одлуката на кралот не била дозволена жалба, а со самото ова и дека најстарата римска легисакциска судска постапка била едностепена (Horvat 1953, 176–178). Благоевиќ во врска со ова потенцира дека кралот во секое време можел да го одземе предметот од органите на правосудството на кои им го доверил и сам да одлучи да го решава.

4. Римската легисакциска судска постапка во времето на Републиката

По падот на Римското Кралство и римската легисакциска судска постапка претрпела структурни промени. Причината за ова треба да се бара во намалувањето на овластувањата на кралот во правосудството како последица од јакнењето на функциите на аристократијата во правораздавањето. Поради арбитрарното постапување и одлучување, правосудството на кралот било прилично омразено меѓу народот во времето на Римската Република. Од овие причини настанале промени во однос на органите што давале правна заштита. Имено, општествено-политичките промени, односно новото државно уредување на Рим довело до состојба правосудната функција целосно да биде одземана од рацете на кралот и да премине во рацете на народот. Народот пак избирал органи што требало да ја вршат правосудната функција, а тоа се римските конзули (Пухан, Поленак-Аќимовска 2001, 353). Освен конзулите, остварувањето на правосудната функција на точно одредени територии на римската држава било доверено и на магистратите. Имено, иако во почетокот конзулите имале надлежност да ги решаваат приватноправните спорови, со текот на времето решавањето на сите приватноправни спорови преминало во надлежност на магистратите. Сепак, поради стравот на народот од потенцијални нови злоупотреби во судењето, било уредено така што магистратот имал ограничена надлежност во споредба со кралот. За разлика од кралот во чии раце била целата правосудна функција, во надлежност на магистратите преминало

единствено одредувањето на правната рамка на предметот на спорот, но не и мериторното одлучување. Основна причина за ова е фактот што, доколку магистратот како правосуден орган одлучува за меритумот на спорот, потенцијално би се отворила можноста за злоупотреби и одново за враќање на самоволието и арбитрарноста во одлучувањето (Благојевиќ 1946, 14). Токму поради ова, заедно со магистратот, важна функција во давањето на правната заштита во фазата на мериторното одлучување ќе добијат арбитрите (Horvat 1953, 177). Имено, откако магистратот ќе ја одредел правната рамка на предметот на спорот, тој ги повикувал странките за да договорат арбитер. Арбитрите биле лаици и имале функција само да ја утврдат фактичката основа на предметот на спорот и да донесат мериторна одлука согласно со упатствата дадени од магистратот. Со помош на арбитрите се ограничувала надлежноста на магистратот, но и сè поизразено се истиснувала самопомошта, затоа што римските граѓани верувале во правичното мериторно решавање на спорот од арбитрите. Овие организациски промени во правосудните органи предизвикале промени во структурата на римската легисакциска судска постапка во времето на Републиката. Имено, во овој период римската легисакциска постапка од еднофазна ќе премине во двофазна постапка, односно ќе се подели на фази: 1) *in iure* (претсудење) и 2) *apud iudicem* (судење).

Фазата *in iure* е првата фаза на римската легисакциска судска постапка во времето на Републиката. Во оваа фаза магистратот имал овластување за претходно испитување на спорот од аспект на формалните услови и утврдување на правната рамка на предметот на спорот. Станува збор за строго формална фаза во која странките и поради најмала грешка го губеле спорот (Horvat 1953, 176). Започнувала со тврдењето на тужителот дека нему му припаѓа предметот на спорот, по што и тужениот го тврдел истото. Тврдењата биле изнесувани ритуално во присуство на магистратот и во огромна мера наликувале на формална борба меѓу странките за предметот на спорот (Bernard, Sherman 1874, 153). Токму поради ова во фазата *in iure* се гледа трансформацијата на самопомошта од вонпроцесна во процесна ритуална форма за заштита на правата во процес.

Оваа фаза на постапката завршувала со склучувањето на договорот за литисконтестација меѓу странките во присуство на магистратот со кој тие одлучувале кој арбитер – лице од народот – ќе ја решава фактичката основа на предметот на спорот. Се смета дека со воведувањето на оваа фаза на римската легисакциска постапка целосно се искоренила самопомошта затоа што римските граѓани започнале да веруваат во судството.

По склучувањето на договорот за литисконтестацијата, започнувала втората фаза на римската легисакциска постапка – *apud iudicem* (Horvat 1953, 177). Во оваа фаза на постапката мериторно одлучувале за спорот арбитрите или арбитерот што го одбрале странките. За разлика од првата фаза на легисакциската постапка што била строго формална, во оваа фаза на постапката формалноста била многу поублажена. Целта на арбитрите како органи што постапувале во оваа фаза на постапката била да ја утврдат точноста на фактичките наводи изнесени од странките во спорот. По ова тие донесувале пресуда затоа што имале функција на поротници и на овој начин го оживотворувале правното правило на магистратот. Притоа, некои арбитри не можеле во својата одлука да ги надминуваат границите на основата на барањето поставени од магистратот и морале во целост да го усвојат или да го одбијат барањето (*arbiter iudex*), додека други можеле и да го модификуваат (обичен *arbiter*). Ова во огромна мера зависело од природата на спорниот предмет. Пресудата што ја донесувале арбитрите се изрекувала јавно и усно, и против неа не биле дозволени никакви правни лекови, односно се сметало дека пресудата има својство на пресудена работа.

Заклучни согледувања

Римската легисакциска постапка е прва државно организирана постапка за заштита на граѓанските субјективни права. Оваа постапка ќе настане со цел да се елиминира самопомошта, која доминантно владеела во периодот на примитивната општествена заедница и во раниот период од создавањето на античката држава. Со создавањето на античката држава самопомошта ќе започне да се истиснува затоа што создавала неред во правните односи и несигурност во правната заштита. Иако во почетокот самопомошта

се користела паралелно со римската легисакциска постапка, со јакнењето на функцијата на државата во правораздавањето таа започнала да се искоренува сè позначително. Ова во огромна мера ќе биде предизвикано од државното етаблирање на легисакциската судска постапка како редовен процесен облик за решавање на приватноправните спорови во Рим. Притоа, иако легисакциската постапка постојано ќе се трансформира во античкото римско граѓанско процесно право, заслугата на оваа постапка е огромна за историјата на античкиот свет затоа што е прв цивилизациски облик за заштита на правата. Од друга страна, со оглед на фактот што модерната граѓанска постапка се гради по стапките на римската граѓанска постапка благодарение на пандектната школа, проучувањето на римската легисакциска постапка во современата историја на граѓанското процесно право добива сè поголемо значење. Ова е така, затоа што и современата граѓанска судска постапка како постапка за заштита на граѓанските субјективни права своите основи ги има во римската легисакциска постапка и идеалот поради кои таа се создала, а тоа е да се елимира самопомошта.

Користена литература

- Бери, Н. (2008), *Вовед во римското право, со предговор, ревидирана биографија и речник со латински поими од Ернест Меџгер*, Просветно дело, Скопје.
- Благојевиќ, Б. Т. (1946), *Римско право, II део: Граѓански поступак, облигационо право*, Одбор за уџбенике Стручног удружења студената права, Београд.
- Јаневски, А., Зороска Камилдовска, Т. (2009), *Граѓанско процесно право. Книга прва: Парнично право*, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје.
- Пухан, И., Поленак-Аќимовска, М. (2001), *Римско право*, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје.
- Bernard, F. Sherman, C. (1874), *The first year of Roman law*, Oxford University Press, New York.
- Böttcher, C. A. (2012), *Iudicet iudicative iubeat: Reflexões sobre as origens do processo civil romano e da bipartição*, Universidade de São Paulo, São Paulo.
- Calamandrei, P. (1999), *Derecho procesal civil*, Oxford University Press, Mexico.
- Horvat, M. (1953), *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb.

Kaser, M., Hackl, K. (1996), *Das römische Zivilprozessrecht*, C. H. Beck, München.

Petrak, M. (2006), „Kritika teorije o samopomoći kao prvobitnom obliku pravne zaštite (Selbsthilfetheorie)“, *Zbornik PFZ* 56(5), Zagreb.

Romac, A. (2002), *Rimsko pravo*, Pravni fakultet, Zagreb.

Zamora, A. (2000), *Proceso, autocomposición y autodefensa*, Universidad Nacional Autónoma de México, México.

The legis actio (civil) procedure in ancient Rome

SUMMARY

Dijana Gjorgieva

PhD student, Faculty of Law Iustinianus Primus
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

dgorgieva64@yahoo.com

Zorica Stoileva

PhD student, Faculty of Law Iustinianus Primus
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

stoileva_zorica@yahoo.com

Key words: Legis actio (civil) procedure; self-help; civil procedural law

The Roman legis actio (civil) procedure was the first state-organized procedure for protection of civil subjective rights. This procedure was introduced in order to eliminate the self-help that pre-dominated in the

period of the primitive human community and in the early period of the creation of the ancient state. With the creation of the ancient state this self-help was gradually abandoned because it confounded the legal relations and made the legal protection uncertain. Although self-help was at first used in parallel with the Roman legis actio (civil) procedure, with the strengthening of the state's role in the administration of justice, it was more and more often abandoned. This was largely due to the establishment of the legis actio (civil) procedure by the state as a regular process for the settlement of private legal disputes in Rome. Moreover, although the legis actio procedure was continuously transformed into ancient Roman civil procedural law, its importance for the history of the ancient world is immense because it was the first civilized form of protection of rights. On the other hand, given the fact that modern civil proceedings were developed following the example of the Roman civil proceedings, due to the Pandectist school, the study of Roman legis actio is gaining on importance in the modern history of civil procedural law. This is so because the modern civil court procedure as a procedure for protection of civil subjective rights has its foundations in the Roman legal procedure and in the ideal for whose fulfilment it was created, elimination of self-help.